

О. О. Несветов, к.е.н., доцент Сумський національний аграрний університет

С. В. Несветова, м.н.с., Інститут сільського господарства Північного Сходу НААН України

Результатом впровадження адміністративної реформи в Україні, станом на 2017 рік було створення майже семисот об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Новостворені ОТГ отримали значну кількість повноважень, щодо формування бюджету, визначення форм і напрямів соціально-економічного розвитку громади та користування природно-ресурсним потенціалом своїх територій. Особливої уваги заслуговують перспективи розвитку аграрної сфери об'єднаних територіальних громад. Вирішення цих проблем знаходиться у площині державної підтримки малого і середнього агробізнесу, посилення державного контролю за діяльністю монополістів та їх соціальною і фінансовою відповідальністю перед об'єднаною територіальною громадою, землі якої вони орендують.

Ключові слова: децентралізація, аграрна сфера, сільські території, закордонний досвід, державна допомога, ефективність виробництва, прибуток, додана вартість, соціальна відповідальність, партнерство, кооперація.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Процес децентралізації та формування об'єднаних територіальних громад супроводжується суттєвими змінами у функціонуванні аграрної сфери, створюючи передумови для реального місцевого самоврядування. Однак, новостворені громади не завжди усвідомлюють і адекватно реагують на нові можливості, зокрема щодо розпорядження природними ресурсами, перспектив розвитку малого і середнього агробізнесу, збільшення прибутковості сільськогосподарського виробництва та продуктивності праці, удосконалення методів формування доданої вартості в аграрних підприємствах різних форм власності.

Починаючи з 2015 року, відбувається формування спроможних об'єднаних територіальних громад: у 2015 році було утворено 159 ОТГ, що об'єднали 793 територіальні громади; у 2016 році налічувалось 366 ОТГ, які об'єднали 1740 місцевих рад; 2017 року утворено 413 ОТГ, що об'єднали 5258 населених пунктів; за інформацією Міністерства регіонального розвитку, станом на січень 2018 року в Україні сформовано 698 об'єднаних територіальних громад. Загалом у цих громадах проживає понад 6 млн. українців, і ОТГ охоплено понад 29% території [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Для науковців і практиків аграрної сфери залишається актуальним аналіз і адаптація досвіду країн ЄС, що є провідними виробниками аграрної продукції та пошук нової парадигми розвитку аграрної сфери об'єднаних територіальних громад. дослідженнях науковців Інституту економіки НАНУ, Інституту аграрної економіки НААН України, зокрема в роботах Дорогунцова С.І., Данилишина Б.М., Саблука П.Т., Чернюк Л.Г., Лисецького А.С., Онищенко О.М., Паламарчука М.М., Царенка О.М., та ін. Однак питання впливу децентралізації на розвиток аграрної сфери потре-

бують уточнень і подальших досліджень.

Постановка завдання.

Розвиток аграрної сфери обумовлюється багатьма чинниками:

- ✓ природно-географічними факторами;
- ✓ історичними та соціально-економічними характеристиками регіону;
- ✓ розвитком інфраструктури;
- ✓ економічним розвитком країни та рівнем державної підтримки регіону.

Детального аналізу вимагає питання - яким чином кожен з перелічених чинників трансформується у процесі децентралізації та впливає на розвиток об'єднаних територіальних громад в цілому і на розвиток агробізнесу зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аграрна сфера об'єднаних територіальних громад являє собою складну багатогалузеву систему, підсистеми та окремі елементи якої представлені в різних територіальних утвореннях нерівномірно, однак знаходяться у тісній взаємодії (Рис.1).

На сьогодні в сільськогосподарському виробництві працює кожний п'ятий працівник, даючи 12% у ВВП України та забезпечуючи робочими місцями інших членів територіальної громади. Сільськогосподарське виробництво спонукає до розвитку підприємств постачальників сільськогосподарського обладнання та хімічних засобів захисту рослин, підприємств-переробників сільськогосподарської продукції, наукових установ, що проводять селекційну роботу та розробляють сучасні агротехнології, логістичних і ринкових структур, закладів аграрної освіти. Для об'єднаних територіальних громад залишається досить гострим питання розподілу і власності земельних ділянок, оскільки крім територіального базису, земля, перш за все, виступає засобом сільськогосподарського виробництва.

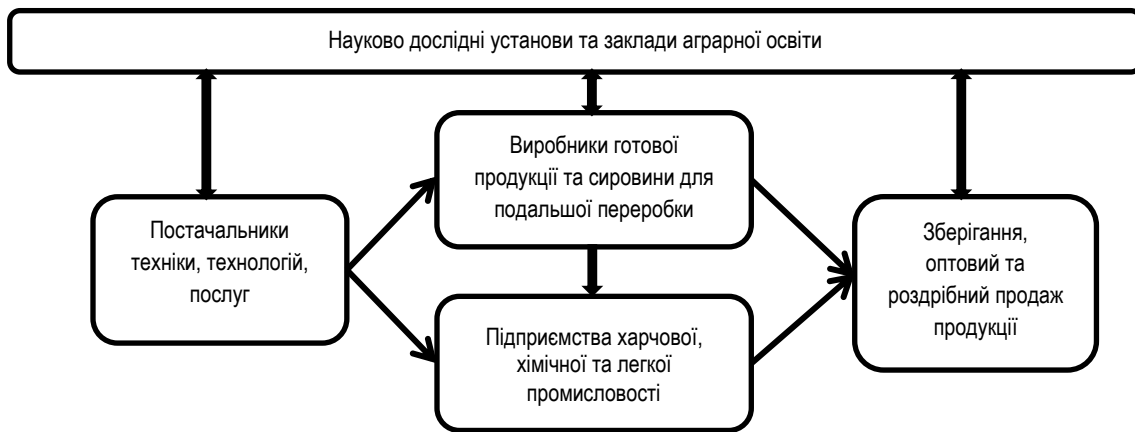

Рис. 1. Система аграрної сфери об'єднаних територіальних громад.

Розроблено за результатами досліджень

В Україні є понад 60 мільйонів гектарів землі. З цієї кількості більш ніж 70% — це землі сільськогосподарського призначення, що перебувають за межами населених пунктів. Майже половина цих земель знаходиться у власності жителів сільських територій як паї, а у власності держави залишається не менше 10 мільйонів гектарів. Якщо врахувати, що сільськогосподарські угіддя в Україні становлять близько 19% від загальноєвропейських, то показник у перерахунку на одну особу є найвищим серед європейських країн — 0,9 га, тоді як в ЄС — 0,44 га. Загалом площа сільськогосподарських земель — 42,7 млн. га, а рілля — 32,5 млн. га (78,4% усіх сільськогосподарських угідь). Частка чорноземів оцінюється у 15,6–17,4 млн. га (8% світових запасів) [3]

Для прикладу у Франції, Німеччині, США та Канаді один фермер може здійснювати свою діяльність, використовуючи 20–40 полів (5–10 га кожне). Він мінімізує витрати на капітальні інвестиції, робочий час працівників, необхідний для виконання виробничих завдань. За успішної діяльності земельні ділянки можна подвоїти, але управляти більш ніж 7 тис. га з дотриманням всіх технологічних, економічних та правових вимог досить складно, доцільніше створювати об'єднання підприємців на основі партнерства, кооперації тощо. Співробітництво сільгоспвиробників у межах різного роду виробничих об'єднань утворень вигідне для зміцнення позицій на ринку та мінімізації витрат. Однак, слід пам'ятати, що ведення бізнесу у межах ОТГ повинне відповідати законодавству, тобто територія об'єднаної територіальної громади має бути нерозривною [1], при прийнятті рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток сільських територій та об'єднаних територіальних громад.

Населення ОТГ є основним споживачем сільськогосподарської продукції та забезпечує відтворення робочої сили для галузі. Залежно від наявності природних, виробничих та трудових ресурсів громади розвивається те чи інше виробництво сільськогосподарської продукції. Найбільш трудомісткими є виробництва овочів, картоплі, цукрових буряків та деяких інших технічних культур, окремі галузі тваринництва, якими частіше займаються фермерські гос-

подарства та господарства населення.

Наявність переробних підприємств, якість транспортних засобів і шляхів сполучення, великі міста (як основні споживачі великої кількості сільськогосподарської продукції), формують навколо себе приміський напрямок сільськогосподарського виробництва.

У розвинених країнах держава активно впливає на раціональне розміщення та спеціалізацію сільського господарства, використовуючи різні економічні методи: кредитування сільськогосподарських підприємств, підтримку фермерських господарств тощо. За досвідом багатьох країн ЄС та США одним з перспективних напрямків ефективного функціонування об'єднаних територіальних громад є фермерство, однак для його розвитку необхідно удосконалити систему державної підтримки фермерства, враховуючи найкращий світовий досвід ведення агробізнесу (Таблиця 1).

У розвинених країнах (за винятком Австралії та Канади) обсяг державної допомоги, що направляється в сільське господарство, становить 30-60% сукупної вартості виробленої галуззю продукції.

Важливою умовою ефективного функціонування аграрної сфери в розвинених країнах є диверсифікація галузевої структури аграрного виробництва. Як правило, сучасне сільське господарство є багатогалузевим, оскільки тільки багатогалузевість дозволяє забезпечити як внутрішні потреби країни, так і виробництво значної частини продукції для експорту.

Важливим аспектом залишаються зв'язки всередині агробізнесу. Вони набагато складніші, ніж просте розділення функцій з виробництва, перероблення та реалізації сільськогосподарських продуктів. Фінансовий капітал є організатором сільськогосподарського виробництва, надаючи йому індустріальний характер, перетворюючи його по суті справи на своєрідний вид великого промислового виробництва. Фінансове забезпечення аграрного виробництва значною мірою здійснюється за допомогою кредитної політики. Формують систему аграрного кредитування комерційні (до 95%) та державні агенції: банки, страхові компанії, фінансові та інвестиційні компанії, державні агенції тощо.

Таблиця 1. – Узагальнення світових тенденцій ведення агробізнесу

Країна	Форми державної підтримки агробізнесу	Напрямки дій уряду країни
США	Субсидування фермерів	Кредитна програма сприяння реалізації продукції, коли ціни на основні культури падають нижче певного рівня.
	Страховання ризиків	Компенсації від падіння цін (PLC), якщо ціни на продукцію рослинництва падають нижче визначених рівнів. Страховання ризиків (ARC), що забезпечує виплати фермерам в разі зменшення доходів нижче середнього по країні показника.
НІДЕРЛАНДИ	Субсидування фермерів	Програма гарантування частини позики, яку бере на себе держава. Програма передбачена для малих та середніх підприємств або, молодих фермерів віком до 39 років.
	Державні позики	Під гарантії оптимізації виробництва, покращення якості продукції або умов утримання тварин.
ФРАНЦІЯ	Система оподаткування	Розрахунок суми доходу, що підлягає оподаткуванню, проводиться виходячи з даних земельного кадастру, середніх показників вартості продукції, витрат виробництва, врожайності сільгоспкультур і продуктивності худоби.
	Пільгове кредитування	Механізм дії пільгових кредитів для сільського господарства заснований на принципі державного погашення банком різниці між договірною процентною ставкою і ставкою пільгової позики, наданої фермеру.
АВСТРАЛІЯ	Гранти	Компенсація збитків спричинених природними та техногенними факторами надаються лише у випадку, коли збитки у зв'язку зі стихійним лихом терпить значна кількість господарств у регіоні.
	Пільгове кредитування	Для компенсації амортизації сільськогосподарського обладнання.
КАНАДА	Митна політика	Спеціально створені державні компанії регулюють пропозицію сільськогосподарських товарів на ринку, контролюючи внутрішнє виробництво та обмежуючи імпорт за допомогою високих мит, що можуть сягати 200%.
	Державне регулювання	Ціни на кінцевий продукт від 30 до 300% вищі, ніж в інших країнах. Таким чином, покупці з власної кишені високими цінами підтримують національного виробника.
	Державні програми	-пільгового кредитування до 400 тис. дол. під низький відсоток із частковим покриття процентів; -гарантії на купівлю землі агропризначення; -добровільний механізм гарантованих цін закупівлі продукції; -субсидування транспортування зерна через порт на півночі країни (9,20 дол./тон)
	Пільгове страхування	-від природних катаклізмів та погодних умов.
ПОЛЬЩА	Пільгове кредитування	Підприємець може сплатити лише 3% кредиту, а решту суми по відсотковій ставці банку повертає держава.
	Компенсації	По довгострокових кредитах (до 10-ти років) держава може компенсувати половину відсоткової ставки.
УКРАЇНА	Бюджетне асигнування	70-80% бюджету виділялося квазідотації, фінансову підтримку компенсації вартості техніки та фермерство. 20-30% статей держпідтримки – виділяти на нові пілотні напрямки.
	Впровадження сучасних фінансових інструментів	Аграрні розписки як інструмент залучення фінансового ресурсу для підприємств аграрної галузі. Беззаставне кредитування агропідприємств в обмін на форвардні контракти з продажу майбутнього врожаю.
	Податкові зміни	Втрата спецрежиму ПДВ.

Суттєвою проблемою розвитку аграрно-спрямованих об'єднаних територіальних громад залишається наповнення бюджету, що відбувається за рахунок місцевих податків. Проблема полягає в низькій ефективності підприємств аграрної сфери, низькій заробітній платі селян, що призводить до обмеження доходів підприємств і населення. Однією з причин такого стану в галузі є низька продуктивність праці що формує додану вартість сільськогосподарської продукції.

Додана вартість являє собою суму факторних доходів, оскільки складається з трьох складових, кожна з яких – результат участі таких факторів, як жива праця+земля+капітал, в результаті взаємодії яких формуються прибутки, а вже з них - податки та збори. Економічна спроможність громади залежить від особливостей формування доданої вартості, тобто коли доходи від праці, від використання чи здачі в оренду землі, прибутки, податі та збори, по можливості – доходи на грошовий капітал, якомога більше залишаються в ній. Поляки говорять, що один працюючий фермер створює чотири робочі місця в громаді,

німці – шість, норвежці – що дев'ять. Отриманий європейським фермером дохід на гектар розкладається таким чином 1/3 – орендна плата за землю (якщо земля власна то залишається фермеру); 2/3 – трудова участь самого фермера, що гарантує стабільний прибуток навіть за низької рентабельності.

В Україні сільгоспвиробники поділяються на тих, що працюють і проживають в сільській місцевості (живуть у громаді, орендують землю у межах земель громади), сплачують податки громаді, забезпечують її жителів робочими місцями, при потребі виробленою продукцією за доступними цінами тощо; та сільгоспвиробників що зареєстровані у великих містах, використовують землю громади, сплачуючи тільки за оренду паїв, виснажуючи земельні угіддя, досить часто не дотримуючись сівозмін. Такі «аграрії» користуються державною допомогою, пільговими кредитами та іншими преференціями, отримуючи надприбутки та жодним чином не сприяючи розвитку сільських територій та громади зокрема. Очевидно, що мова не йде про абсолютну відмову

від агрохолдингів, необхідно відпрацювати механізми їх соціальної відповідальності та форми взаємодії з сільськими об'єднаними територіальними громадами, а саме:

- Розбудова і відновлення інфраструктури ОТГ особливо тих її елементів, що використовуються агрохолдингами (дороги, мости, освітлення тощо).

- Впровадження сучасних екологічнобезпечних та наукоємних агротехнологій.

- Підготовка фахівців для сільгоспвиробництва та соціальної сфери, їх працевлаштування або принаймні стажування а сучасних агрокомпаніях.

- Фінансування збереження і відновлення рекреаційних та оздоровчих об'єктів ОТГ, землі якої орендує агрохолдинг.

- Залучення в діяльність агрохолдингу фермерських господарств на партнерських засадах (передача ВРХ на відгодівлю; вирощування овочевих культур з забезпеченням насіннєвим матеріалом, засобами захисту рослин, тарою; збирання, перевірка якості та транспортування на переробка сільськогосподарської продукції тощо)

Така форма партнерства і кооперації між агрохолдингами і сільгоспідприємствами ОТГ сприятимуть соціально-економічному розвитку об'єднаних територіальних громад та сільських територій в цілому.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Процес реформування сільських територій, направлений на соціально-економічний розвиток об'єднаних територіальних громад, що стартував в Україні вже понад три роки по різному усвідомлюється і сприймається сільським населенням. Причиною тому є невпевненість сільської спільноти у власних можливостях щодо забезпечення громади необхідними ресурсами, низький матеріально-технічний рівень сільськогосподарського виробництва, відсутність мотивації розвивати агробізнес і працювати в аг-

рарній сфері. Значного поширення в Україні набули агрохолдинги, що жодним чином не сприяють сталому розвитку сільських територій, більше того мають значний негативний вплив на інфраструктуру сільських поселень.

Агросфера ОТГ (являючись складною багатогалузевою системою що включає в себе власне сільськогосподарське виробництво, зберігання, переробку та ринок сільськогосподарської продукції, підприємства-постачальники техніки, технологій та послуг, наукові і освітні установи) повинна стати засобом забезпечення ефективного функціонування сільських територій та соціально-економічного розвитку територіальних громад. Світовий досвід підтверджує перспективність сільськогосподарського виробництва, його високу ефективність і прибутковість при умові державної підтримки тих агроформувальців що зареєстровані функціонують в межах ОТГ, сплачуючи до місцевих бюджетів податки та збори. Однак аграрна сфера потребує значної підтримки держави у вигляді податкових преференцій (для підприємств малого і середнього бізнесу), пільгових кредитів, пільгового страхування сільгосппродукції та впровадження різноманітних фінансових інструментів підтримки агробізнесу. В Україні досить часто підтримка держави надається агрохолдингам, а «фермерські мільйони» розпорозуються і не доходять до безпосередніх товаровиробників, майже не заохочуються молоді фермери (на сьогодні немає жодної такої державної програми).

Виправити таку ситуацію можливо за умови партнерської взаємодії і кооперації агрохолдингів з підприємствами малого і середнього бізнесу. Заходи повинні бути направлені на підтримання і розвиток інфраструктури, збереження і відтворення природно-ресурсного потенціалу аграрної сфери, залучення у виробничий процес, сприяння навчанню, стажуванню та підвищенню кваліфікації сільського населення.

Список використаної літератури.:

1. Закон України від 05.02.15 р. № 157-VII «Про добровільне об'єднання територіальних громад». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

2. Зубко Г. В Україні сформовано 698 ОТГ. Урядовий портал URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-sformovano-698-otg-gennadij-zubko>

3. Стратегія уряду управління державними землями: ключові тези. АгроПоліт. 28.06.2017 URL: <https://agropolit.com/blog/222-strategiya-uryadu-upravlinnya-derjavnimi-zemlyami-klyuchovi-tezi>

Несветов А.А., Несветова С.В. Перспективы развития аграрной сферы объединенных территориальных общин

Результатом внедрения административной реформы в Украине, по состоянию на 2017 год было создание почти семисот объединенных территориальных общин (ОТГ). Вновь ОТГ получили значительное количество полномочий, по формированию бюджета, определение форм и направлений социально-экономического развития общества и пользования природно-ресурсным потенциалом своих территорий. Особого внимания заслуживают перспективы развития аграрной сферы объединенных территориальных общин. Решение этих проблем находится в плоскости государственной поддержки малого и среднего агробизнеса, усиления государственного контроля за деятельностью монополистов и их социальной и финансовой ответственностью перед объединенной территориальной общиной, земли которой они арендуют.

Ключевые слова: децентрализация, аграрная сфера, сельские территории, зарубежный опыт, государственная помощь, эффективность производства, прибыль, добавленная стоимость, социальная ответственность, партнерство, кооперация.

Niesvietov A.A., Niesvietova S.V. Prospects for the development of the agriculture sphere of the united territorial communities

The result of the introduction of administrative reform in Ukraine, as of 2017, was the creation of almost seven hundred joint territorial communities (OTGs). Again, OTG received a significant number of powers to form a budget, determine the forms and di-

rections of the socio-economic development of the society and use the natural resource potential of their territories. Special attention should be paid to the development prospects of the agrarian sphere of the united territorial communities. The solution of these problems lies in the state support of small and medium-sized agribusiness, strengthening of state control over monopolists' activities and their social and financial responsibility to the unified territorial community, the land they are renting.

Key words: decentralization, agrarian sphere, rural territories, foreign experience, state aid, production efficiency, profit, value added, social responsibility, partnership, cooperation.

Дата надходження до редакції: 30.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Чупіс А.В.